

Dorota Litwin-Lewandowska

"Protokoły Koła Polskiego w wiedeńskiej Radzie Państwa (lata 1867-1868)", oprac. Z. Fras i S. Pijaj, Kraków 2001 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 11, 251-253

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Protokoły Koła Polskiego w wiedeńskiej Radzie Państwa (lata 1867–1868), oprac. i wstęp Z. Fras i S. Pijaj, Kraków 2001, s. 221

Problematyka historii stosunków polsko-austriackich cieszy się dużym zainteresowaniem, stąd też istnieje znaczna liczba opracowań obejmujących jej różne aspekty. Natomiast do rąk czytelników trafiła pierwsza publikacja naukowa, która w całości poświęcona została omówieniu tego jakże istotnego materiału źródłowego w postaci protokołów Koła Polskiego. Bez wątpienia są one podstawowym źródłem służącym do odtworzenia dziejów politycznych i społeczno-ekonomicznych Galicji w okresie od 1867 do 1868 roku. Walory poznawcze protokołów umożliwiają prześledzenie aktywności parlamentarnej posłów polskich, podejmowanych przez nich działań i zabiegów dyplomatycznych, wpływających na kierunki polityki monarchii austro-węgierskiej. Ponadto dzięki informacjom zawartym w uwagach wstępnych publikacja ta nie jest tylko i wyłącznie skierowana do środowiska akademickiego, ale i szerszego kręgu odbiorców. O atrakcyjności książki przesadzają także walory językowe, m.in. styl i przystępność języka.

Jako kryterium służące określeniu dat granicznych omawianego problemu posłużyły daty rozpoczęcia i zakończenia IV sesji II kadencji parlamentu, trwającej od 20 maja 1867 do 24 czerwca 1868 r., a po przerwie kontynuowanej od 17 października 1868 r. do 15 maja 1869 r. Po zawarciu ugody austro-węgierskiej, pierwsze posiedzenie Koła Polskiego odbyło się 19 maja 1867 r., na którym doszło do ukonstytuowania się klubu. Autorzy publikacji przedstawiają działalność Koła, począwszy od dnia 21 maja. Protokoły z wcześniejszych posiedzeń nie zachowały się, a informacje o ich przebiegu czerpać można z korespondencji i prasy. Datą zamykającą jest 20 czerwiec 1868 r. Autorzy przedstawiają protokoły Koła w porządku chronologicznym, a niewątpliwie jest to najbardziej czytelny sposób ich prezentacji.

Skutkiem przekształcenia państwa habsburskiego w Austro-Węgry było utworzenie dwóch odrębnych, choć równorzędnych organizmów państwowych, połączonych osobą monarchy (cesarza w Austrii i króla na Węgrzech), oraz instytucjami w postaci ministerstw wspólnych, tj. polityki zagranicznej, wojny i finansów. Austria i Węgry nie posiadały natomiast jednego organizmu przedstawicielskiego, po części zastępowały go tzw. delegacje. W części austriackiej monarchii funkcjonował dwuizbowy parlament zwany Radą Państwa. Składał się on z Izby Panów będącej izbą wyższą tego organu oraz Izby Posłów. Skład Izby Panów, której członkowie pochodzili z nominacji, przesądzał o jej arystokratyczno-zachowawczym obliczu. Natomiast izbę niższą tworzyły reprezentacje krajowe, przy czym liczba deputowanych z poszczególnych prowincji była zróżnicowana.

W Radzie Państwa funkcjonował klub posłów polskich, Koło Polskie, które zdominowane było przez warstwę szlachty i ziemiaństwa. Mniej liczni byli reprezentanci mieszczaństwa i inteligencji, choć niektórzy z nich posiadali znaczną siłę oddziaływania. Założeniem polskiego klubu parlamentarnego było stowarzyszenie posłów galicyjskich, powstałe w 1848 r. Koło Polskie zostało utworzone już w maju 1861 r., występując początkowo pod nazwą „kółka polskiego”, wtedy też reprezentanci Galicji przyjęli podstawowe wytyczne polskiej polityki w Wiedniu oraz regulamin wewnętrzny klubu. W zasadzie, bo z niewielkimi zmianami, przetrwały one do końca funkcjonowania monarchii.

Wydaje się, że wobec tak gruntownych przemian prawnoustrojowych i przebudowy monarchii w państwo dualistyczne, stanowisko posłów polskich było warte dogłębnego przedstawienia. Ponadto utworzenie Austro-Węgier stawiało pod znakiem zapytania położenie Polaków, przede wszystkim względem Niemców austriackich, dążących do zmajoryzowania innych narodowości. Malowały także szanse Galicji na uzyskanie równoprawnego stanowiska, takiego, jakie posiadali Węgrzy w Zalicawii. Okres lat 1867–1868 wydaje się więc istotny w historii Galicji, zwłaszcza w zestawieniu go z sytuacją polityczną monarchii oraz położeniem pozostałych narodowości. W tym czasie doszło do krystalizacji interesów polskich, które określiły kierunki polityki galicyjskiej na następne dziesięciolecia. Fakt ten widoczny był już jesienią 1868 r., kiedy to sejm krajowy uchwalił rezolucję, o realizację której Koło Polskie zabiegało do roku 1873. Protokoły Koła Polskiego w wiedeńskiej Radzie Państwa obrazują początki funkcjonowania klubu polskiego i kształtowanie

się polityki galicyjskiej w tym jakże istotnym, tak dla historii monarchii, jak i Galicji, okresie. Są one doskonałym materiałem faktograficznym, dającym badaczom rzetelną podstawę źródłową. Z tego względu walory naukowe i poznawcze publikacji Z. Frasa i S. Pijaja są wysokie, a sami autorzy zasługują na wyróżnienie za podjęcie się przedsięwzięcia ich zebrania, zestawienia i opublikowania.

Nie sposób przedstawić zawartości wszystkich protokołów Koła, choć pochodzą one z tak krótkiego okresu czasu. Należy jednak wskazać na tryb jego funkcjonowania, stosunki wewnętrzne czy grupy problemów, jakimi zajmowali się posłowie galicyjscy w Radzie Państwa.

W roku 1867 w izbie poselskiej parlamentu zasiadało 38 reprezentantów Galicji, nie licząc Rusinów, którzy tworzyli osobny klub. Pozycja Koła w Radzie była dość silna, zwłaszcza iż w sytuacji absencji posłów czeskich stanowili oni prawie 1/5 wszystkich posłów. Koło Polskie zajmowało miejsce po prawej stronie izby, będąc najsilniejszym klubem opozycyjnym. Członkowie Koła solidaryzowali się i szukali zbliżenia politycznego z innymi, równie antycentralistycznie nastawionymi klubami. Byli to posłowie ze Słowenii i Tyrolu, kluby kilkuosobowe i o bardzo małej sile oddziaływania. Nie tworzyli oni co prawda trwałej koalicji, niemniej wspólnie głosowali przeciwko ustawom ograniczającym swobody autonomiczne. Ponadto posłom polskim udało się doprowadzić do powstania jednego klubu poselskiego, tworzonego przez Słoweńców i Tyrolczyków. Współpracę z nim prowadzono przede wszystkim w celu odrzucenia projektu konstytucji uchwalonej w grudniu 1867 r., znacznie ograniczającej uprawnienia sejmów krajowych w stosunku do Rady Państwa. Polacy zamierzali także nawiązać współpracę z innymi, niemieckimi ugrupowaniami w Radzie, ale wskutek rozbieżności w Kole zamiary te nie powiodły się. Protokoły obrazują zresztą ten problem. Nawet pomimo przyjętej zasady jednolitości i solidarności członkowie Koła nie byli jednomyślni. Wewnętrzne rozbieżności o charakterze politycznym oraz względy ambicjonalne i animozje niekiedy doprowadzały do porażki w walce na forum izby.

W Kole Polskim obowiązywała żelazna dyscyplina, przejawiająca się przede wszystkim poprzez przyjętą zasadę solidarności. W myśl tej zasady każdy z posłów był przymuszony do bezwzględnego posłuszeństwa prezesowi klubu, który decydował o udzieleniu posłowi prawa do zabierania głosu na forum izby. Dzięki niej klub polski jawił się jako jednolita pod względem politycznym formacja, choć w rzeczywistości, co potwierdziły następne lata, nie był monolitem.

Studując protokoły Koła, można zauważyć, iż w omawianym okresie jego członkowie nie charakteryzowali się zbyt dużą aktywnością. Ton polskiej polityce w Wiedniu nadawała niezbyt liczna grupa posłów, byli to zarówno konserwatyści, jak i demokraci.

Pierwszą grupę spraw, która wydaje się być najistotniejsza z punktu widzenia polityki polskiej, stanowiły kwestie związane z autonomią galicyjską. Dotyczyły one przede wszystkim ustalenia stanowiska w kwestii zakresu kompetencji pomiędzy Radą Państwa a sejmami krajowymi. Od początku swego funkcjonowania w Radzie, Koło stało na stanowisku zwiększenia uprawnień sejmowi oraz uzyskania nie autonomii, ale daleko posuniętej niezależności od władz centralnych. Spośród spraw, którymi zajmowali się członkowie Koła na swych posiedzeniach, na czoło wysuwają się dyskusje nad zmianami i projektami ustaw, np. Patentem lutowym z 1861 r., prawem wodnym, wyznaniowym, karnym, propinacji, a także w kwestiach podatków, sądownictwa, szkolnictwa, położenia ludności ruskiej, autonomii i finansów Galicji i w końcu nad ustawami zasadniczymi, przyjętymi w grudniu 1867 r. Z protokołów wynika też, iż posłowie zajmowali się sprawami o charakterze organizacyjnym, a były to przede wszystkim dyskusje skoncentrowane wokół przestrzegania zasady solidarności klubowej. Niemało miejsca poświęcało Koło kwestiom wyboru własnych członków do komisji parlamentarnych. Niemniej nie we wszystkich pięćdziesięciu komisjach w izbie Koło posiadało swych reprezentantów. Żadnemu z nich nie udało się objąć funkcji przewodniczącego komisji, natomiast F. Ziemiałkowski, K. Grocholski i M. Landesberger byli wiceprzewodniczącymi.

Autorzy publikacji zawarli cenne uwagi dotyczące zawartości archiwów, w których znajdują się protokoły Koła Polskiego. W literaturze przedmiotu funkcjonuje pogląd, iż materiały rękopiśmienne opisujące działalność Koła przetrwały w szczątkowej tylko ilości. Podają oni w wątpliwość zasadność niektórych uwag. Przedstawiając losy archiwum Koła Polskiego w Wiedniu, zaznaczają jednocześnie, iż brak jest dostatecznych informacji potwierdzających jego istnienie, zwłaszcza że Koło nie

posiadało ani odpowiednich warunków organizacyjnych, ani lokalowych. Obszerniejsze fragmenty protokołów z lat 1867–1868, 1873–1875 i 1878–1891 oraz pojedyncze egzemplarze czy notatki z protokołów z lat 1897, 1908, 1909 i 1910 znajdują się w zbiorach Lwowskiej Biblioteki Naukowej im. W. Stefanyka. Biblioteka Czartoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie dysponuje protokołami z lat 1867–1879 oraz 1888, 1890 i 1891. Z okresu I wojny światowej zachowały się protokoły z lat 1915–1918, znajdują się one w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie. Autorzy dokonali także zestawienia protokołów Koła Polskiego (lata 1861–1918), znajdujących się w zbiorach archiwalnych krakowskich i lwowskich, podając jednocześnie ich krótki opis i sygnatury.

Wobec braku części protokołów Koła Polskiego, w publikacjach wykorzystywane są protokoły z posiedzeń parlamentu austriackiego czy korespondencja wewnętrzna ministerstw oraz pamiętniki i czasopisma. Należy zaznaczyć, iż cytowana literatura pamiętnikarska stanowi jedynie uzupełnienie materiału faktograficznego, choć nie można jej odmówić wartości poznawczych. Nie może ona jednak zastąpić wiedzy zawartej w protokołach posiedzeń Koła Polskiego. Podobna uwaga odnosi się do źródeł w postaci czasopism czy korespondencji prywatnej. Podstawowym zarzutem, jaki można im przypisać, jest prawdopodobieństwo zawarcia subiektywnej oceny czy przekłamania faktów historycznych.

Ponadto publikacja została wzbogacona o aneksy, zawierające stanowisko klubu w poszczególnych kwestiach politycznych i wobec projektów ustaw, wnioski poselskie oraz relacje z przebiegu rozmów z kanclerzem F.F. Beustem i załączniki pod postacią regulaminu klubu i programu politycznego oraz spisu posłów polskich do Rady Państwa z lat 1867–1869. Oprócz nich znajduje się także aneks osobowy, którego przydatność nie podlega dyskusji. Należy przy tym podkreślić bardzo staranne i rzeczowe opracowanie danych dotyczących poszczególnych posłów. Autorzy podają nie tylko dane osobowe, ale także przedstawiają działalność posłów w Radzie Państwa, w komisjach Izby Posłów oraz w Kole Polskim i jego komisjach wewnętrznych. To zestawienie pozwala dostrzec różnice w stopniu aktywności poselskiej poszczególnych reoprezentantów Galicji. Fakt ten jest co prawda podkreślany w istniejących opracowaniach, niemniej znany tylko z relacji autora danej publikacji. W tym przypadku czytelnik ma możliwość dokonania własnej oceny członków Koła, opierając się na rzeczowym materiale.

Książka, która ukazała się pod redakcją Z. Frasa i S. Pijaja, nie jest tylko syntetycznym zbiorem protokołów, przedstawiających działalność klubu posłów galicyjskich w parlamencie Austrii. O jej wysokiej wartości merytorycznej przesądza więc nie tylko cytowany materiał źródłowy, ale również uwagi autorów zawarte w rozbudowanym wstępie. Dzięki tym informacjom, opisującym historię działalności parlamentarnej posłów galicyjskich (lata 1848–1849 i 1861–1865), czytelnik zyskuje niezbędną wiedzę ułatwiającą mu zrozumienie omawianego zagadnienia. Ponadto autorzy przedstawiają podstawową literaturę przedmiotu w postaci korespondencji, doniesień prasowych, pamiętników i opracowań, umożliwiając tym samym pogłębienie wiedzy dotyczącej aktywności posłów polskich w austriackim parlamencie.

Czytającemu *Protokoły Koła Polskiego...* nasuwa się pewna uwaga krytyczna, która może być względnie potraktowana. Otóż wydaje się, że w publikacji zabrakło odniesienia się autorów do zawartości protokołów. W podrozdziale 2.3, zatytułowanym *Protokoły Koła Polskiego z lat 1867–1868* (s. 24–26) znajdują się jedynie uwagi ogólne dotyczące przede wszystkim stanu zachowania protokołów. Spostrzeżenie to może kłócić się z celami badawczymi Z. Frasa i S. Pijaja, którzy być może z założenia postanowili przedstawić materiał źródłowy, przedstawiając ocenę działalności klubu polskiego czytelnikom. Niewątpliwie, uwaga ta jest więc subiektywna i nie wpływa na znaczną wartość publikacji.

Autorzy podkreślają, iż protokoły „wykorzystywane były dotąd w skromnym zakresie” (s. 16). Należy do tego stwierdzenia odnieść się pozytywnie i jednocześnie raz jeszcze podkreślić ich istotny wkład w rozwój badań nad dziejami Galicji, zwłaszcza nad historią życia politycznego Polaków w monarchii austro-węgierskiej.

Dorota Litwin-Lewandowska